

Karel Marx, Bedřich Engels

MATERIALISTICKÉ POJETÍ DĚJIN (výbor z díla)

Historický materialismus

Ve společenské výrobě svého života vstupují lidé do určitých, nutných, .na své vůli nezávislých vztahů, výrobních vztahů, které odpovídají určitému vývojovému stupni jejich materiálních výrobních sil: Souhrn všech těchto výrobních vztahů tvoří hospodářskou strukturu společnosti, reál-tou základnu, nad níž se zvedá: právní a politická nadstavba a které odpovídají určité společenské:-formy vědomí: Způsob výroby materiálního života podmiňuje sociální, politický a duchovní životní proces vůbec. Bytí lidí není určováno jejich vědomím, nýbrž naopak, jejich vědomí je určováno jejich společenským bytím. Na jistém stupni, svého vývoje se materiály produktivní síly společnosti dostávají do rozporu s existujícími výrobními vztahy nebo – což je jen právní výraz toho – se vztahy vlastnickými, . v jejichž rámci se dosud pohybovaly. Z vývojových forem produktivních sil se tyto vztahy proměňují, v jejich pouta. Nastává pak epocha sociální revoluce. Se změnou hospodářské základny převrací se pomaleji, nebo rychleji celá ohromná nadstavba. Zkoumáme-li takový proces převratů, musíme vždy rozlišovat mezi materiálním převratem v hospodářských výrobních podmínkách, jež lze přírodovědecky přesně zjistit, a mezi právními, politickými, náboženskými, uměleckými nebo filosofickými, zkrátka ideologickými formami, v nichž si lidé tento konflikt uvědomují a jej vybojovávají. Jako neposuzujeme jednotlivce podle toho, co si sám o sobě myslí, právě tak nemůžeme takovou převratovou epochu posuzovat podle jejího vědomí, nýbrž naopak, toto vědomí musíme vysvětlovat z rozporů materiálního života, z existujícího konfliktu mezi společenskými výrobními silami a výrobními vztahy. Společenská formace nikdy nezaniká dříve, dokud se nerozvinuly všechny produktivní síly, pro které je zralá, a nové, vyšší výrobní vztahy nikdy nenastupují na její místo, dokud se materiální podmínky jejich existence nevylihly v lůně staré společnosti samé. Proto si lidstvo ukládá vždy jen takové úkoly, které může vyřešit, neboť se při přesnějším zkoumání vždy ukáže, že úkol sám vzniká tam, kde materiální podmínky jeho řešení jsou již dány nebo kde jsou alespoň v procesu vzniku. Zhruba je možno označit asijský; antický, feudální a moderní měšťácký výrobní způsob za progresivní epochy ekonomické společenské formace. Měšťácké výrobní vztahy jsou poslední antagonistickou formou společenského výrobního procesu, antagonistickou nikoli ve smyslu individuálního antagonismu, nýbrž ve smyslu antagonismu vyrůstajícího ze společenských životních podmínek jednotlivců; avšak produktivní síly vyvíjející: se v lůně měšťácké společnosti vytvářejí zároveň materiální podmínky k řešení tohoto antagonismu. Touto společenskou formací se tudíž uzavírá úvodní kapitola dějin lidské společnosti.

Marx, K: Předmluva ke kritice politické ekonomie, 1950, str. 9-11.

2

Produkce idejí, představ, vědomí, je zprvu bezprostředně vpletena do materiální činnosti a materiálního styku lidí; je řečí skutečného života. Představování, myšlení, duchovní styk lidí jeví se tu ještě jako vyplývající přímo z jejich vzájemných materiálních vztahů. Totéž platí o duchovní produkci, jak se zračí v řeči politiky, zákonů, morálky, náboženství, metafysiky atd. určitého národa. Představy, ideje atd. produkují lidé, avšak skuteční, činní lidé tak, jak jsou podmíněni určitým vývojem svých výrobních sil a jim odpovídajícího styku až k jeho nejzazším formacím. Vědomí [Bewusstsein] nemůže nikdy být ničím jiným než vědomým bytím [bewusstes Sein] a bytí lidí je jejich skutečným životním procesem. Jestliže se v celé ideologii jeví lidé a jejich vztahy jakoby postaveny na hlavu, jako v nějaké temné komoře, je tento jev dán jejich historickým životním procesem, právě tak jako převrácení předmětů na sítnici je dáno jejich bezprostředním fyzickým životním procesem.

V úplném protikladu k německé filosofii, která sestupuje s nebes na zemi, stoupá se tu se země k nebi. To znamená, že se tu nevychází z toho, co lidé říkají, co se domnívají, co si představují, rovněž ne od lidí mluvených, myšlených; představovaných, aby se od nich došlo ke skutečným lidem; vychází se od skutečně činných lidí a podle jejich skutečného životního procesu se líčí i vyvol ideologických odrazů a ozvěn tohoto životního procesu. I mlhavé výtvořiny v mozku člověka jsou nutnými sublimáty svého materiálního životního procesu; jež je empiricky zjištělný a vázán na materiální předpoklady. Morálka, náboženství, metafysika a ostatní ideologie a jim odpovídající formy vědomí tím ztrácejí své zdání samostatnosti. Nemají dějiny, nemají vývoj, nýbrž lidé tím, jak rozvíjejí svou materiální výrobu a svůj materiální styk, mění s touto svou skutečností také své myšlení a produkty svého myšlení. Vědomí neurčuje život, nýbrž život určuje vědomí. Při prvním způsobu nazírání vychází se z vědomí jako z živoucího individua, při druhém, odpovídajícím skutečnému životu, vychází se od skutečných živých individuí a vědomí se chápe jen jako jejich vědomí.

Tento způsob nazírání nevisí ve vzduchu. Vychází ze skutečných předpokladů a ani na chvíli je neopouští. Jeho předpoklady jsou lidé, nikoli v nějaké fantastické odloučenosti a ztrnulosti, nýbrž ve svém skutečném, empiricky nazíraném vývojovém procesu ~ za určitých podmínek. Jakmile je zobrazen tento činný životní proces, přestávají být dějiny snůškou mrtvých fakt, jako je tomu u empiriků, kteří jsou sami ještě abstraktní, nebo pomyslnou akcí pomyslných osob, jako je tomu u idealistů.

Tam, kde přestává spekulace, u skutečného života, začíná tedy skutečná, pozitivní věda, zobrazení praktické činnosti, praktického vývojového procesu lidí. Přestávají fráze o vědomí, místo nich musí nastoupit skutečné vědění. Zobrazením skutečnosti ztrácí samostatná filosofie půdu pro svou existenci. Na její místo může nastoupit nanejvýš souhrn nejvšeobecnějších výsledků, jež se dají abstrahovat z pozorování historického vývoje lidí. Tyto abstrakce nemají o sobě, odděleny od skutečných dějin, naprosto žádnou cenu. Mohou sloužit jen k tomu, aby usnadnily uspořádání dějinného materiálu, naznačily sled jeho jednotlivých vrstev. Nedávají však naprosto, jako to dělala filosofie, recept nebo schéma, podle nichž lze přistříhnout dějinné epochy. Potíž nastává naopak teprve

tehdy, přistoupíme-li ke zkoumání a pořádání materiálu, ať už některé minulé epochy nebo přítomnosti, k jejímu skutečnému zobrazení.

Marx, Engels: Německá ideologie. str. 15-17:

Engels o vulgarizaci marxismu

Podle materialistického pojetí dějin je v poslední instanci určujícím momentem v dějinách produkce a reprodukce skutečného života. Ani Marx, ani já jsme nikdy více netvrdili. Překrucuje-li to nyní někdo v tom smyslu, že prý ekonomický moment je jediné určujícím momentem, přeměňuje onu větu v nic neříkající, abstraktní a absurdní frázi. Ekonomická situace je základem, avšak rozličné momenty nadstavby: politické formy třídního boje a jeho výsledky – ústavy, stanovené vítěznou třídou po vyhrané bitvě, atd. – právní formy a pak zejména reflexy všech těchto skutečných zápasů v mozcích zúčastněných, politické, právní, filosofické teorie, náboženské názory a jejich další rozvedení v systém dogmat, vykonávají také vliv na průběh dějinných zápasů a v mnoha případech určují převážně jejich formu. Je tu vzájemné působení všech těchto momentů, v němž nakonec celým nekonečným množstvím náhod (t.j. věcí a událostí, jejichž vnitřní vzájemná spojitost je tak vzdálena nebo tak těžko dokazatelná, že ji můžeme považovat za neexistující a pomíjet ji) se prosazuje jako nutnost ekonomický pohyb. Vždyť jinak by bylo lehčí používat teorie na libovolné dějinné období než řešit jednoduchou rovnici prvního stupně:

Engels: O historickém materialismu, 1950, str. 55-56.

2

Politický, právní, filosofický, náboženský, literární, umělecký a jiný vývoj se zakládá na ekonomickém vývoji. Ale ony všechny působí na sebe navzájem a také na ekonomickou základnu. Není tomu tak, že ekonomická, situace je jedinou aktivní příčinou a všechno ostatní jen pasivním následkem. Naopak, je tu vzájemná působení na podkladě ekonomické nutnosti, která se v poslední instanci vždy prosazuje. Stát na příklad působí na vývoj ochrannými cly, svobodným obchodem, dobrým nebo špatným finančním; systémem; ba ani smrtelná únava a nemohoucnost německého šosáka, která vyvěrala z bídneho hospodářského stavu Německa v období 1648 až 1830 a projevila se nejdříve v pietismu, potom v sentimentalitě a v rabské podlízavosti před knížaty a šlechtou, nezůstala bez vlivu na ekonomiku. Byla jednou z největších překážek nového rozmachu a byla zviklána teprve tím, že revoluční a napoleonské války učinily z chronické bídy bídu akutní. Není to tedy, jak si tu a tam leckdo chce pohodlně představit, automatické působení ekonomické situace, nýbrž lidé sami dělají své dějiny, avšak v daném je podmiňujícím prostředí, na základě už přejatých skutečných poměrů, z nichž hospodářské podmínky, byť na ně sebevíce působí ostatní politické a ideologické podmínky, jsou přece jen v poslední instanci rozhodující a tvoří průběžnou červenou nit, která jediné vede k pochopení:

Engels: O historickém materialismu, 1950, str. 67-68.

3

Ideologické oblasti pak, které se vznášejí ještě výše v oblacích – náboženství, filosofie atd. – mají předhistorickou, historickým obdobím hotově nalezenou a přejatou náplň toho, co bychom dnes nazvali nesmyslem: Tyto různé klamné představy o přírodě, o podstatě samého člověka, o duchách, kouzelných silách atd. mají většinou jen negativně ekonomický základ; nízký ekonomický rozvoj předhistorického období má svůj doplněk, také však místy podmínku, ba dokonce svou příčinu v mylných představách o přírodě. I když hospodářská potřeba: byla a stále více se stávala hlavní hybnou silou. postupujícího poznávání přírody, bylo by přece pedantstvím, kdybychom chtěli hledat pro všechny tyto prvobytné nesmysly ekonomické příčiny. Dějiny věd jsou dějinami pozvolného odstraňování tohoto nesmyslu, respektive jeho nahrazování novým, ale stále méně absurdním nesmyslem. Lidé, kteří toto konají, patří opět k zvláštním sféram dělby práce a představují si, že zpracovávají nezávislou oblast. A pokud tvoří samostatnou- skupinu uvnitř společenské dělby práce, potud mají jejich výtvoř, včetně jejich omylů, zpětný vliv na celý společenský vývoj, ba i na vývoj ekonomický. Přitom však sami opět podléhají převládajícímu vlivu ekonomického vývoje. Na příklad ve filosofii je to možno nejsnáze dokázat na měšťáckém období. Hobbes byl prvním moderním materialistou (ve smyslu XVIII století), byl však stoupcem absolutismu v době, kdy absolutní monarchie procházela v celé Evropě obdobím rozkvětu a v Anglii podstoupila boj proti lidu. Locke byl v náboženství i politice dítětem třídního kompromisu z roku 1688. Angličtí deisté a jejich důslednější pokračovatelé, francouzští materialisté, byli pravými filosofy buržoasie a Francouzi dokonce filosofy měšťácké revoluce. V německé filosofii, od Kanta po Hegela, vystrkuje hlavu německý šosák – hned pozitivně, hned negativně. Ale jakožto určitá oblast dělby práce má filosofie každé epochy svůj předpoklad v určité myšlenkové látce, kterou převzala po svých předchůdcích a z které vychází. A proto se stává, že ekonomicky zaostalé země mohou hrát ve filosofii přece jen prim: Francie v XVIII. století oproti Anglii, o jejíž filosofii se Francouzi opírali, později Německo v poměru k oběma uvedeným zemím. Avšak jak ve Francii, tak v Německu byla filosofie, tak jako všeobecný rozkvět literatury oné doby, rovněž výsledkem hospodářského rozmachu. Konečná převaha ekonomického vývoje i nad těmito oblastmi je pro mne nesporná; avšak uplatňuje se v rámci podmínek, které si tato jednotlivá oblast sama předpisuje: ve filosofii například působením ekonomických vlivů (které opět většinou působí teprve v politickém a jiném hávu) na existující filosofickou látku, dodanou předchůdci. Ekonomie netvoří zde nic „a novo“ [přímo ze sebe], určuje však způsob změny a dalšího rozvoje nalezené myšlenkové látky, a to většinou nepřímou, neboť největší přímý vliv na filosofii vykonávají politické, právní a morální reflexy.

Engels: O historickém materialismu, 1950, str. 61-62.

4

Vůbec slovo „materialistický“ je v Německu pro mnohé mladší spisovatele pouhou frází, které se bez dalšího studia používá jako etikety na všechno možné, t.j. etiketa se přilepí a věc se má za vyřízenou. Ale naše

pojetí dějin je především návodem k studiu, a nikoli pákou ke konstrukci a la hegelovství. Celé dějiny nutno na-novo prostudovat: je nutno prozkoumat podrobně podmínky existence různých společenských formací, dříve než bude možno se pokusit odvodit z nich příslušné politické, soukromoprávní, estetické, filosofické, náboženské a jiné způsoby nazírání. Na tomto poli bylo až dosud vykonáno jen málo, protože jen málo lidí se tím vážně zabývalo. Zde budeme potřebovat pomoci spousty lidí, pole je nekonečně veliké, a kdo chce vážně pracovat, může mnoho vykonat a vyznamenat se. Místo toho však příliš mnohým Němcům z mladší generace slouží fráze historického materialismu (ze všeho lze totiž udělat frázi) jen k tomu, aby co nejrychleji zkonstruovali v systém vlastní, poměrně chabé historické vědomosti – ekonomické dějiny jsou přece ještě v plenkách! – a pak se tvářili velmi povzneseně. A potom může přit takový Barth a napadnout věc samu, která ovšem v jeho okolí je degradována na pouhou frázi.

Engels: O historickém materialismu, 1950, str. 54.

Vztahy mezi třídami

Individua, vždy vycházela ze sebe, ovšem ze sebe tak, jak existovala za daných historických podmínek a poměrů, nikoli z „čistého“ individua ve smyslu ideologů. Avšak průběhem dějinného vývoje a právě následkem osamostatnění společenských poměrů, jež je za dělby práce nevyhnutelné, vystupuje rozdíl mezi životem každého individua, pokud je osobou, pokud je podrženo některému pracovnímu odvětví a s ním spojeným podmínkám. (To nemá být chápáno v tom smyslu, jako by např. rentier, kapitalista atd. přestali být osobami; nýbrž tak, že jejich osobnost je podmíněna a určena zcela určitými třídními vztahy a rozdíl se objevuje teprve v protikladu k jiné třídě, a sami si jej uvědomují teprve, když zbankrotují. U stavu (a ještě více u kmene) je to ještě skryto, např. šlechtic zůstane vždy šlechticem, chám vždy chámem, což je, nehledě na jeho ostatní poměry, kvalita neodlučitelná od jeho individuality. Rozdíl mezi osobním a třídním individuem, náhodnost životních podmínek pro individuum se objevuje teprve se vznikem třídy, jež je sama produktem buržoasie. Tuto náhodnost jako takovou vyvolává a rozvíjí teprve konkurence a boj individuí mezi sebou. V představě jsou proto individua za panství buržoasie svobodnější než dříve, protože jejich životní podmínky jsou pro ně náhodné; ve skutečnosti jsou však ovšem nesvobodnější, protože více podrobena věcné moci. Rozdíl oproti stavu jasně vystupuje zejména v protikladu mezi buržoasií a proletariátem. Když vyrostly stav měšťanů, korporace atd: proti venkovské šlechtě, jejich existenční podmínky, movitý majetek a řemeslná práce, jež existovaly vskrytu, již před jejich odtržením od feudálního svazku, ukázaly se jako něco pozitivního, co se uplatňovalo proti feudálnímu pozemkovému vlastnictví, a proto také zprvu přijalo zase feudální formu svého druhu. Pravda, zběhlí nevolníci pohlíželi na své dosavadní nevolnictví jako na něco náhodného, nepatřícího k jejich osobnosti. Přitom ale dělali totéž, co dělá každá třída, jež se osvobozuje z nějakých pout, a pak neosvobozovali se jako třída, nýbrž jako jednotlivci. Nepřekročili rovněž okruh svého stavovství, nýbrž vytvořili pouze nový stav a podrželi si i v novém postavení dosavadní způsob práce a

rozvíjeli jej dál tím, že jej osvobodili od jeho dosavadních pout, neodpovídajících již dosaženému vývoji.

Naproti tomu proletářům se stala jejich vlastní životní podmínka, práce, a tím veškeré existenční podmínky dnešní společnosti, něčím náhodným, co jednotliví proletáři nekontrolují a nad čím jim žádná společenská organizace nemůže dát kontrolu; jednotlivý proletář si sám jasně uvědomuje rozpor mezi svou osobností a svou vnucenou životní podmínkou, prací, zejména proto, že od mládí je obětován a protože v mezích své třídy nemá naději, že dosáhne (existenčních) podmínek, které ho postaví do jiné třídy.

Marx-Engels, Německá ideologie. str. 65-67.

Třídní ideologie

Myšlenky vládnoucí třídy jsou v každé epoše vládnoucími myšlenkami, to znamená, že třída, která je vládnoucí materiální mocí společnosti, je zároveň její vládnoucí duchovní mocí. Třída, jež má k dispozici prostředky materiální produkce, disponuje tím současně prostředky duchovní produkce, takže jsou jí tím současně zpravidla podrobeny myšlenky těch, kteří nemají prostředky k duchovní produkci. Vládnoucí myšlenky nejsou ničím jiným než ideovým výrazem vládnoucích materiálních poměrů čili jsou vládnoucími materiálními poměry vyjádřenými ve formě myšlenek, tedy poměry, které právě činí z jedné třídy vládnoucí třídu, tudíž myšlenkami panství této třídy. Individua, která tvoří vládnoucí třídu, mají mimo jiné také vědomí, čili myslí; pokud tedy vládnou jako třída: a určují danou dějinnou epochu v celém rozsahu, rozumí se samo sebou, že tak činí v celé její šíři, tedy vládnou mimo jiné i jako myslící; jako producenti myšlenek, řídí produkci a distribuci myšlenek své doby; to znamená; že jejich myšlenky jsou vládnoucími myšlenkami epochy. Na př. v době a v zemi, kde o panství mezi sebou zápasí královská moc, aristokracie a buržoasie, kde je tedy vláda rozdělena, objevuje se jako vládnoucí myšlenka doktrína o dělbě moci, která je prohlašována za „věčný zákon“. Dělbba práce, o níž jsme již zjistili, že je jednou z hlavních sil dosavadních dějin, projevuje se také zde u vládnoucí třídy jako dělba duchovní a materiální práce, takže uvnitř této třídy jedni vystupují jako myslitelé této třídy (její aktivní ideologové, schopní vlastních koncepcí; kteří činí hlavním pramenem své obživy propracování iluse, již si tato třída dělá sama o sobě), kdežto ostatní se k těmto myšlenkám a ilusím stavějí spíš pasivně a receptivně, protože ve skutečnosti jsou aktivními členy této třídy a nemají tolik kdy o sobě přemýšlet a dělat si iluse. Uvnitř této třídy může se toto její rozštěpení dokonce rozrůst v určitý protiklad a nepřátelství obou částí, jež však při .každé praktické srážce, kdy je ohrožena sama třída, samo sebou odpadá, a tehdy také mizí zdání, jako by vládnoucí myšlenky nebyly myšlenkami vládnoucí třídy a měly moc odlišnou od moci této třídy. Existence revolučních myšlenek v určité epoše již předpokládá existenci revoluční třídy, o jejíchž předpokladech bylo nutně řečeno již shora

Oddělíme-li nyní při zkoumání běhu dějin myšlenky vládnoucí třídy od ní samé, osamostatníme-li je; spokojíme-li se tím, že v určité epoše vládly ty neb ony myšlenky, a nestaráme se o podmínky produkce těchto myšlenek a o jejich producenty, vynecháme-li tedy individua a světové poměry; jež tvoří

základ myšlenek, můžeme např. říci, že v době, kdy vládla aristokracie, panovaly pojmy čest, věrnost atd., kdežto za vlády buržoasie panují pojmy svoboda, rovnost atd. Vládnoucí třída si to zpravidla sama namlouvá. Toto chápání dějin, jež je společné všem dějepiscům, především od XVIII. století, narazí nutně na zjev, že vládnou čím dál tím abstraktnější myšlenky; jež stále více nabývají formy obecnosti. Každá nová třída, která nastupuje na místo jiné, která před ní vládla, je totiž nucena, již proto, aby uskutečnila své poslání; vydávat svůj zájem za společný zájem všech členů společnosti, t.j. ideově vyjádřeno: musí dát svým myšlenkám formu obecnosti, musí je vydávat za jediné rozumné, obecně platné. Třída, která uskutečňuje revoluci, vystupuje hned od začátku – již proto, že stojí proti určité třídě – nikoli jako třída, nýbrž jako představitelka celé společnosti, jeví se jako celá masa společnosti proti jediné vládnoucí třídě. Může takto vystupovat; protože z počátku její zájem skutečně ještě více souvisí se společným zájmem všech ostatních nevládnoucích tříd, pod tlakem dosavadních poměrů nemohl se ještě vyvinout jako zvláštní zájem zvláštní třídy. Její vítězství prospívá proto i mnoha individuím ostatních tříd jež se nedostávají k moci, avšak jen potud, pokud těmto individuím umožňuje povznést se do vládnoucí třídy. Když francouzská buržoasie svrhla panství aristokracie, umožnila tím mnoha proletářům, aby se pozdvihli nad proletariát, avšak jen pokud se stali buržoi. Každá nová třída uskutečňuje proto své panství vždy jen na širším Základě, než je základ dosud 'panující třídy, a tím se-také později tím více zostřuje a prohlubuje protiklad mezi nevládnoucí a právě vládnoucí třídou. Obojí způsobuje; že boj, který je třeba vést proti této nové vládnoucí třídě, směřuje opět k rozhodnější, radikálnější negaci dosavadních společenských poměrů, než k jaké mohly směřovat všechny dosavadní třídy, usilující o vládu.

Celé toto zdání, jako by vláda určité třídy byla pouze vládou jistých myšlenek, zmizí ovšem samo sebou, jakmile vláda tříd přestane být vůbec formou společenského řádu, jakmile tedy nebude již zapotřebí vydávat zvláštní zájem za obecný anebo „obecné“ za vládnoucí.

Marx, Engels: Německá ideologie. str. 35-37.

2

Je snad zapotřebí zvláštního důvtipu, abychom pochodili, že se změnou životních podmínek lidí, jejich společenských vztahů, jejich společenského bytí se mění také jejich představy, názory a pojmy, zkrátka jejich vědomí ?

Co jiného dokazují dějiny idejí, než že duchovní produkce se přetváří spolu s materiální ? Vládnoucími idejemi každé doby byly vždy jen ideje panující třídy.

Mluví se o idejích, které revolucionují celou společnost; tím je pouze vyjádřena skutečnost, že. uvnitř staré společnosti se vytvořily prvky společnosti nové, že spolu s rozkladem starých životních podmínek pokračuje také rozklad starých idejí.

Když starověký svět propadal zkáze, byla stará náboženství přemožena náboženstvím křesťanským. Když v XVIII. století podléhaly křesťanské ideje idejím osvícenským, bojovala feudální společnost svůj předsmrtný zápas s

revoluční tehdy buržoasií. Ideje svobody svědomí a náboženského vyznání vyjadřovaly jen panství volné konkurence na poli vědomí.

„Avšak“, namítnou nám, „ideje náboženské, morální, filosofické, politické, právní atd.: se sice měnily v průběhu dějinného vývoje, leč náboženství, morálka, filosofie, politika a právo se při těchto změnách vždycky udržely.

Mimo to existují věčné pravdy, jako svoboda, spravedlnost atd., které jsou společné všem stupňům vývoje společnosti.-Komunismus však odstraňuje věčné pravdy, odstraňuje náboženství a morálku, místo aby jim dal novou tvářnost, a odporuje tedy veškerému dosavadnímu dějinnému vývoji.“

V čem je podstata této obžaloby? Dějiny všech dosavadních společností se pohybovaly v třídních protikladech, které měly v různých epochách různou tvářnost.

Ale ať již braly na sebe jakoukoli formu, vykořisťování jedné části společnosti druhou je skutečnost, společná všem předchozím staletím. Není tedy divu, že společenské vědomí všech staletí přes všechnu rozmanitost a odlišnost se pohybuje v určitých společných formách – formách vědomí, které zmizí úplně teprve s úplným zánikem protikladu tříd.

Komunistická revoluce je nejradikálnějším rozchodem s tradičními vlastnickými vztahy; není divu, že v průběhu jejího rozvoje se nejradikálněji účtuje s tradičními idejemi.

Marx-Engels: Manifest komunistické strany. 1951, str. 41-42.

Společenská třída a její literární představitelé

Svrázný charakter sociální demokracie je shrnut v jejím požadavku demokraticko-republikánských institucí jakožto prostředků, které nemají odstranit oba extrémny, kapitál a námezdní práci, nýbrž oslabit jejich antagonismus a přeměnit je v soulad. Ať již jsou navrhována jakákoliv opatření k dosažení tohoto cíle, ať již je tento cíl sebevíc okrášlen víceméně revolučními představami, obsah zůstává týž: přeměna společnosti demokratickou cestou, avšak přeměna v rámci maloměšťáctví. Byla by to však omezená představa, kdybychom si mysleli, že maloměšťáctvo chce prosadit zásadně nějaký egoistický třídní zájem. Naopak, maloměšťáctvo věří, že zvláštní podmínky jeho osvobození jsou všeobecnými podmínkami, za nichž jedině může být moderní společnost zachráněna a odstraněn třídní boj. Právě tak si nesmíme představovat, že všichni demokratičtí představitelé jsou shopkeepers [kramáři] nebo že pro ně horují. Svým vzděláním, svým individuálním postavením mohou být od nich na hony vzdáleni. Co z nich dělá představitele maloměšťáka, je to, že nemohou ve své hlavě překročit hranice, které maloměšťák nemůže překročit v životě, že tudíž jsou teoreticky hnáni k týmž úkolům a řešením, k nimž maloměšťáka prakticky ženu materiální zájmy a společenské postavení. Takový je vůbec poměr mezi politickými a literárními představiteli třídy a třídou, kterou představují.

Marx, Osmnáctý brumaire Luďvíka Bonaparta. str. 38-39.

Historická tradice a její rozpory

Lidé dělají své vlastní dějiny, ale nedělají je libovolně, ne za okolností, jež si sami zvolili, nýbrž za okolností přímo předem daných a zůstavených. Tradice všech mrtvých pokolení tíží mozek živých jako můra. A právě v takových dobách, kdy se zdá, že lidé pracují k tomu, aby převrátili sebe i věci, aby vytvořili něco nebývalého, právě v takových epochách revolučních kusí vyvolávají úzkostlivě duchy minulosti, aby jim sloužili, vypůjčují si jejich jména, bitevní hesla, kostýmy, aby v tomto starém a ctihodném převlečení a s touto vypůjčenou řečí zahráli novou scénu světových dějin. Tak se přestrojil Luther za apoštola Pavla, revoluce z let 1789 až 1814 se střídavě oblékala do hávu římské republiky, potom do hávu římského císařství, a revoluce z roku 1848 nevěděla nic lepšího než parodovat brzy rok 1789, brzy revoluční tradici let 1793 až 1795. Tak začátečník, který se naučil nové řeči, překládá tuto řeč stále nazpět do své mateřštiny; ducha nové řeči si však osvojil a svobodně tvořit v nové řeči je s to teprve tehdy, když se v ní pohybuje bez vzpomínání na mateřštinu, když v ní zapomene rodný jazyk.

Pozorujeme-li ono světodějně vyvolávání duchů, postřehneme ihned do očí bijící rozdíl. Canulle Desmoulines, Danton, Robespierre, Saint-Just, Napoleon, hrdinové stejně jako strany i masa staré francouzské revoluce splnili v římském kostýmu a s římskými frázemi úkol své doby, osvobození a zřízení moderní měšťácké společnosti. Ti první rozbili na kusy feudální půdu a pokosili feudální hlavy, které na ní vyrostly. Poslední z nich vytvořil uvnitř Francie podmínky, v nichž se teprve mohla rozvíjet volná konkurence, v nichž mohlo být těženo z parcelovaného pozemkového vlastnictví, použito uvolněné průmyslové výrobní síly národa, a za hranicemi Francie smetl všude feudální útvary, pokud bylo třeba, aby měšťácké společnosti ve Francii bylo opatřeno příslušné, potřebám doby odpovídající okolí na evropské pevnině. Jakmile byla nová společenská formace zřízena, zmizeli předpotopní velikáni a s nimi z mrtvých vzkříšené římanství - Brutové, Gracchové, Publicolové, tribuni, senátoři a Césara sám. Buržoasní společnost ve své střízlivé skutečnosti si zplodila své pravé tlumočníky a mluvčí v osobách Sayů, Cousinů, Royer-Collardů, Benjaminů Constantů a Guizotů; její skuteční vojevůdci seděli za účtářenskými stoly a „špeková hlava“ Ludvíka XVIII. byla její politickou hlavou. Jsouc cele zaujata výrobou bohatství a pokojným konkurenčním zápasem, tato společnost již nechápala, že nad jedí kolébkou stály přízraky římských dob. Avšak ať je měšťácká společnost jakkoli neheroická, přece bylo třeba heroismu, obětavosti, hrůzy, občanské války a bitev národů, aby ji přivedly na svět. A její gladiátoři našli v klasicky přísných tradicích římské republiky ideály a umělecké formy, sebeklamy, jichž potřebovali, aby sami sobě zastřeli měšťácky omezený obsah svých bojů a aby svou vášeň udrželi na výši velké dějinné tragedie. Takto si již na mém stupni vývoje, o sto let dříve, vypůjčili Cromwell a anglický lid mluvu, vášně a iluze ze Starého Zákona pro svou měšťáckou revoluci. Jakmile bylo skutečného cíle dosaženo, jakmile bylo měšťácké přetvoření anglické společnosti provedeno, vytlačil Locke Habakuka.

Křičení mrtvých v těchto revolucích mělo tedy nové boje zkrášlovat, nikoli staré boje parodovat, přehánět daný úkol ve fantasii, nikoli uhybat

před. jeho řešením ve skutečnosti, najít opět ducha revoluce, nikoli dát opět obcházet jejímu přízraku:

Marx, Osmnáctý brumaire Ludvíka Bonaparta. 1949, str. 11-13.